

Az állam fejlődése Európa nyugati részén

Sashalmi Endre: A Nyugat-Európai államfejlődés vázlata. Pannonica Kiadó, Pannonica Kiskönyvtár, 2006. 191 old.

Igen értékes kötetet publikált Sashalmi Endre, a Pécsi Tudományegyetem oktatója, amely Magyarországon mindenképpen hiánypótlónak minősíthető, hiszen Szűcs Jenő összefoglalása (Vázlat Európa három történeti régiójáról) immár több mint két évtizede jelent meg. Nem kevesebbre vállalkozott ugyanis a szerző, mint hogy *Europa Occidens* (alapvetően Nyugat-Európa) hét évszázados (1000–1700) államfejlődésének alapvető vonásait bemutassa.

A három nagy fejezetből álló munka első egysége a középkori (1000–1450) államfejlődés főbb tendenciáit tárja az olvasók elé. A 12. század közepéig nem létezett az állam, hiszen a kormányzás a hűbéri struktúrákon alapult, ennél fogva a politikai hatalom sem összpontosult egyetlen személy, tudniillik az uralkodó kezében. A személyes jelleg érvényesült mind a hűbéresek, mindpedig az alattvalók (*regnicolae*) vonatkozásában a területiséggel szemben. A század derekától azonban a jogtudomány kialakulásának köszönhetően a „királyság hivatali jellege” alkotta a politikai filozófia homlokterét. A 13. század elejétől pedig a királyi tisztség legfőbb feladatának a közjó szolgálatát tekintették, így tulajdonképpen a mindenkor uralkodó személyétől független, felette álló közhatalomnak tartották a királyi hivatalt (*officium regis*). E fejlődés többek között az angol és a magyar koronaeszme kialakulásában is tetten érhető. Az „állam jogi eszméjének” kialakulásához elengedhetetlen volt a gregorián egyházreform és a vele szoros kapcsolatban álló jogtudomány megszületése. Azzal ugyanis, hogy a pápaság deszakralizálta az uralkodó hatalmát, és ezzel párhuzamosan az egyház irányításából is kiszorította, a királyi hatalomnak új, ezúttal már laikus legitimitásra volt szüksége. Ezt pedig az újonnan felfedezett római jogból merítették a legisták. A 12. század végére vált általánossá az állam eszméjének fő ismérveit (belső és külső függetlenség; territorialitás; világi [politikai] szerveződés) magában foglaló formula, amely szerint „a király, aki nem ismer el feljebbvalót, császár saját királyságában”. A 14. század kezdetére kialakultak a szuverén területi államok, melyek államformája a monarchia volt. Ezen „intézményes–területi államok” kialakulásának első szakaszát a korporációk megjelenése jelentette. Ezek az autonóm szervezetek (céhek, gildék, egyetemek, fraternitások stb.) a társadalomszerveződés horizontális síkján jelentkeztek, és az állam intézményeivel párhuzamosan fejlődtek ki. Jelentőséget mutatja, hogy az abszolutizmus korában sem lehetett ezeket felszámolni. Közülük az államfejlődés szempontjából a politikai rendek, valamint működésük színterei, a tartományi, majd az országos rendi gyűlések voltak a legjelentősebbek. A rendek működésében a területiség elve mellett – a *quod omnes tangit* elv alapján – az uralkodóval a közügyekben történő együttműködés (kormányzat) igénye vált meghatározóvá. A 12. század végén először Leónban megjelent rendi gyűlések a 14. század derekától Nyugat-Európában már kiforrottnak tekinthetők, mindenekelőtt a döntési jog és az állandóság (intézményesülés) következtében. A gyűlések struktúrája változatos volt (egyttől a négy kamaráig), ám a döntő szempont nem is ebben rejlett, hanem a *congregatiók* tényleges funkcionalitásában és birtokolt jogaiban. Ezek pedig országonként, tartományonként sem voltak teljesen azonosak.

A második fejezet *A modern állam kialakulása (1450–1700)* címet viseli. A 15.

század második felétől az 1660-as évekig tartó periódust a dinasztikus államok korának nevezhetjük, szemben a korábban tévesen alkalmazott nemzeti állam, nemzetállam terminusokkal. E politikai alakulatokat birtokló uralkodócsaládok („tulajdonosi dinaszticizmus”) dinasztikus jogait nem korlátozták sem a természetes geográfiai határok, sem pedig a nemzeti elv (lásd a 16–17. századi Angliát, a Habsburgok spanyol ágának birodalmát stb.). Éppen ezért „a centralizáció kifejezés nem alkalmas a dinasztikus államok” jellemzésére, hiszen „a korporációk és az intézményi szinten is megnyilvánuló regionalizmus ugyanis végig megmaradt” a korszakban. A dinasztikus államok területi integritásának fenntartásához szükséges volt a megfelelő koordinációt végző kormánysszervek felállítása, az államhoz csatolt kisebb-nagyobb területek sajátos jog- és intézményrendszerének fenntartása, az újonnan bekebelezett territóriumok vezető rétegeinek (helyi elit) megnyerése. A reformáció nyomán kialakuló vallási konfliktusok okozta krízisen (legfőképpen a harmincéves háború) úrrá lett dinasztikus államok életében egy új szakasz kezdődött a 17. század ’60-as éveiben. A korszak legfőbb jellemzői közé tartozott a rendek visszaszorulása; a hadseregek létszámának (hadügyi forradalom) és az államot működtető apparátus (hivatalnokok) jelentős arányú növekedése; ezekkel párhuzamosan az állami adóterhek emelkedése. A 17–18. század fordulójára kialakult az ún. fiskális–katonai állam. A szerző felhívja a figyelmet, hogy noha sok esetben ez a változás az abszolutizmus kialakulását eredményezte, de a kapcsolat nem volt automatikus. Sashalmi elemzésének egyik legfontosabb megállapítása szerint az abszolutizmus mintaállama – az eddigi elképzelésekkel szemben – nem a Napkirály (XIV. Lajos) országa, hanem a III. Frigyes által kormányzott Dánia volt. Az 1665-ben hozott Királyi Törvény lett az ország alaptörvénye, mely „örökletessé tette a monarchiát, megtiltotta az ország felosztását, és kötelezővé tette az evangélikus egy-

ház fenntartását [...] egyebekben viszont abszolút hatalommal ruházta fel a királyt, szabad kezét adva az uralkodónak a törvényhozás, adóztatás, egyházi és világi tisztségekre való kinevezés” terén. A szerző cáfolja a marxista egyensúlyelméletet, miszerint az abszolutizmus kialakulásának oka csupán az egyes államok belső viszonyaiban keresendő (a polgárság még nem elég erős a hatalom megszerzéséhez, a nemesség pedig már nem tudja szilárdan kezében tartani azt, így az uralkodó abszolút hatalomra tesz szert), és éppen a skandináv (Dánia, Svédország) államok példáján keresztül mutat rá, hogy az új hatalmi struktúra mindenekelőtt az államok egymáshoz való viszonyában gyökerezik. Egyúttal azt a téves megállapítást is cáfolja, mely az abszolút hatalom korlátlan voltát hangsúlyozza.

Az utolsó részben a szerző Thomas Ertman európai államfejlődésről vallott főbb elképzeléseit ismerteti (elsőként a magyar szakirodalomban), majd vonja kritika alá. Az Ertman-féle modell a latin rítusú keresztény államokat alapvetően két fő szempont alapján vizsgálja, melyeken belül két-két típust különböztet meg. A politikai rendszer tekintetében ezek alapján beszélhetünk abszolutista és alkotmányos struktúráról, míg az államapparátus (állami infrastruktúra) esetében a „patrimoniális” és a „bürokratikus” rendszer alkotja a két kategóriát. A szerző az általa végzett korrekciók és kiegészítések szem előtt tartásával az ismertetett alapkoncepciót alkalmas kiindulópontnak ítéli az ortodox és a nem keresztény kultúrkörhöz tartozó államok kormányzati rendszerének összehasonlító vizsgálata esetében is.

Sashalmi Endre jelen munkája, amint maga a szerző is utal rá az előszóban, nem sorolható a „könnyű olvasmányok” közé. Megértéséhez szükséges a közép- és kora újkori egyetemes politika-, gazdaság- és társadalomtörténet alapos ismerete, ugyanakkor nem nélkülözhető a filozófiai alapfogalmakban való jártasság sem. Mindez *a priori* következik a vizsgált témából, hiszen egy

olyan összetett folyamatról van szó, amely időben és térben egyaránt nagymértékű sajátosságokat mutat. Ennek ellenére a szerző igyekezett a befogadást megkönnyíteni közérthető stílusával, sőt lehetőség szerint a korabeli szisztémák egy-egy mai politikai-közigazgatási intézménnyel történő (jól sikerült) összevetésével. A szerző impozáns mennyiségű munkát épített be monográfiájába a nemzetközi historiográfia releváns

alkotásai közül, melyek kevésbé vagy egyáltalán nem találtak visszhangra eddig a magyar kutatók körében. Ezek alapján érdeklődve várjuk a Sashalmi által irányított kutatócsoport készülő összefoglalását, melyben Kelet-, Kelet-Közép-Európa és a Balkán politikai alakulatainak államfejlődését vesszük górcső alá.*

FEDELES TAMÁS

---

* Időközben megjelent a munka: „Kelet-Európa” és a „Balkán”, 1000–1800. Intellektuális-történelmi konstrukciók vagy valós történelmi régiók? Szerk. Sashalmi Endre. Pécs, 2007. (Kelet-Európa és Balkán Tanulmányok 4.)